

Człowiek i jego dzieło

Человек и его дело

Katarzyna M. Cwynar

Maria Paulina Orsetti – krzewicielka idei kooperatywności

Мария Паулина Орсетти – распространительница идей кооперативизма

Na drodze do spółdzielczości – doświadczenia angielskie

Maria Paulina Orsetti urodzona 22 czerwca 1880 r. w miejscowości Świerże (obecnie województwo lubelskie, powiat chełmski, gmina Dorohusk) była córką Teodora Adama Orsetti h. Złotokłos i Marii Pauliny Konstancji Jełowickiej z Bożenic h. Jełowicki. Rodowód Orsettich na ziemiach polskich sięga wieku XVII, kiedy to sprowadził się do Krakowa, a później osiadł w Jarosławiu włoski kupiec i bankier Guglielmo (Wilhelm) Orsetti (1597–1659)¹.

Maria Paulina była młodszą siostrą Rozalii Marii a starszą Aleksandry. Wychowywana przez matkę (ojciec zmarł w roku 1888) i guwernantki początkowo nauki pobierała w domu, a następnie uczęszczała do gimnazjum im. Łomonosowa w Rydze. Studia wyższe ukończyła w Szwajcarii. W latach 1900–1901, studiowała fizykę w Uniwersytecie w Bernie. Następnie przeniósł się na wydział matematyczno-fizyczny Politechniki w Zurychu. Dyplom ukończenia studiów wyższych tej uczelni uzyskała w roku 1910. Po powrocie do kraju rozpoczęła studia na wydziale filozoficznym Uniwersytetu Lwowskiego. Studiów tych jednak nie ukończyła, bowiem przeniósł się na Université Nouvelle w Brukseli, gdzie na wydziale nauk społeczno-ekonomicznych, w roku 1915, na podstawie rozprawy *Socjali-*

¹ Zob. J. Wojciechowska, *Maria Orsetti. Niestrudzona reformatorka*, Wydawnictwo Spółdzielcze, Warszawa 1985, s. 9. W roku 1633 Guglielmo Orsetti przejął w posiadanie w Jarosławiu (od aptekarza Stanisława Smiszowica) późnorennesansową kamienicę, którą poddając rozbudowie, przekształcił w reprezentacyjną kamienicę mieszczącańską. Współcześnie mieści się w niej muzeum miasta Jarosławia i regionu (<http://www.jaroslaw.pl/kamienica-orsettich-zabytki>).

styczne tendencje ruchu spółdzielczego uzyskała stopień doktora². Koszty związane z pobytem za granicą na czas studiów początkowo pokrywała matka. M.P. Orsetti, wybierając jednak skromne życie, zrezygnowała nie tylko z pomocy finansowej matki ale także z udziału w majątku rodzinnym. Postanowiła utrzymywać się z własnej pracy. Zarabiała, pisząc korespondencje do prasy krajowej.

Podczas pobytu w Brukseli działała w Stowarzyszeniu Polskim im. Joachima Lelewela. Członków tej organizacji łączyła, zgodnie z przyjętą w roku 1910 *Odezwą I Zjazdu Niepodległościowo-Postępowej Młodzieży Polskiej*³, idea niepodległości, troska o rozwój kultury polskiej a także idea kooperatyźmu. Maria P. Orsetti była inicjatorką utworzenia w ramach tegoż stowarzyszenia sekcji kooperatystycznej propagującej m.in. przeniesienie wzorców spółdzielczości belgijskiej na grunt polski. Działania te połączyły ją m.in. z Marią Dąbrowską i jej mężem Marianem Dąbrowskim. Sekcja kooperatystyczna podejmowała współpracę z Towarzystwem Kooperatystów w Warszawie. Dla studentów polskich w Brukseli organizowano m.in. kursy z zakresu spółdzielczości belgijskiej, w ramach których podejmowano także rozważania nad realizacją tej idei na ziemiach polskich, odwołując się do prac polskich kooperatystów z Edwardem Abramowskim na czele. Dla Marii P. Orsetti był to także czas działalności publicystycznej, rozpowszechniającej wzorce angielskie kooperacji. Publikowała m.in. na łamach pisma „Społem” wydawanego przez Towarzystwo Kooperatystów – *W jak sposób kooperatyści belgijscy zyskują nowe zastępy zwolenników* („Społem” 1913, nr 2); „Odrodzenie” – *Poprzez Anglię kooperatystyczną* („Odrodzenie” 1913); „Zjednoczenie”, „Kurier Lubelski” (artykuły drukowane w latach 1913–1914 przedrukowano w piśmie „Społem” w latach 1917–1918 i wydane w 1918 roku pod tytułem *Przedwojenne obrazy z belgijskiego życia spółdzielczego*). W roku 1914 nakładem Wydawnictwa „Społem” w Warszawie opublikowała pracę pt. *Tajemnice tkaczy rochdalskich. Szkic z dziedziny kooperacji spożywczej*.

Działalność w Polsce na rzecz spółdzielczości

Po powrocie do kraju w roku 1915 Maria P. Orsetti swoją aktywność na rzecz propagowania idei kooperatyźmu i rozwoju spółdzielczości w Polsce realizowała nie tylko poprzez publikowanie artykułów i książek oraz tłumaczeń⁴ prac na język polski, lecz przede wszystkim poprzez bezpośredni udział w pracach organizacyjnych. Podjęwała aktywność na rzecz rozwoju czytelnictwa spół-

² Zob. *ibidem*, s. 12.

³ Współautorką odezwy była Maria Szumska (później Dąbrowska). Zob. E. Korzeniewska, *Maria Dąbrowska*, Iskry, Warszawa 1976, s. 8.

⁴ M.P. Orsetti znała biegle język angielski, francuski, niemiecki, rosyjski oraz szwedzki. Zob. J. Wojciechowska, *op. cit.*, s. 38.

dzielczego, spółdzielczości spożywców, spółdzielczości mieszkaniowej, spółdzielczości pracy a także na rzecz zwiększenia roli kobiet w spółdzielczości poprzez działalność w Lidze Kooperatystek w Polsce.

Czytelnictwo spółdzielcze

W upowszechnianie czytelnictwa na wsi polskiej Maria P. Orsetti angażowała się już podczas studiów w Zurychu, zakładając od roku 1906, wraz z Marią Przyjemską, w ramach Towarzystwa Kultury Polskiej powstałego z inicjatywy Aleksandra Świętochowskiego, ruchome biblioteczki dla społeczności wiejskiej na terenie zaboru rosyjskiego. Dla popularyzowania tej formy działalności opublikowała na łamach „Przewodnika Oświatowego” artykuł pt. *Latające komplety książek naukowych* (1909, rok IX, nr 1). Była inicjatorką założenia i organizatorką biblioteki i czytelnicy publicznej w Chełmie. O potrzebie jej utworzenia wypowiadała się na łamach „Kuriera Lubelskiego” (*W sprawie czytelnicy publicznej w Chełmie*, „Kurier Lubelski” 1906, nr 160). W roku 2008 Chełmska Biblioteka Publiczna przyjęła nazwę jej imienia.

W 1916 roku podjęła inicjatywę zorganizowania biblioteki Lubelskiej Spółdzielni Spożywców (LSS), zostając jej pierwszym dyrektorem. Współpracowała w tym czasie m.in. z Marią Dąbrowską, Janem Hemplem, Bolesławem Bierutem, Zofią Staniszewską, Wandą Papiewską, pracując w Wydziale Społeczno-Wychowawczym tejże Spółdzielni. Została także jednym z redaktorów organu prasowego LSS „Spółdzielca” (od 1919 roku „Spółdzielca Lubelski”)⁵.

Po przeniesieniu się w 1917 roku do Warszawy Związek Spółdzielni Spożywców, a osobiście Romuald Mielczarski, powierzył jej redagowanie dwutygodnika „Społem”. Funkcję tę pełniła przez dwa lata⁶. Nawiązała również współpracę z Uniwersytetem Ludowym im. Tadeusza Rechniewskiego w Warszawie. Podjęła się także kierowania Komisją Spółdzielczą Zakupu Książek przy Towarzystwie Czytelni miasta stołecznego Warszawy. W roku 1918 sfinalizowała, wraz z Janem Hemplem i Antoniną Skolicz, powołanie Stowarzyszenia Spółdzielczego „Książka”, którego była inicjatorką. Miało ono na celu wydawanie publikacji książkowych z zakresu nauk społecznych oraz prowadzenie sprzedaży książek innych wydawnictw zgodnych jednakże z profilem podjętej działalności przez stowarzyszenie. Początkowo działalność stowarzyszenia ograniczała się do Warszawy. Z czasem jednak tworzono oddziały. Pierwszy oddział – powiązany z Lubelską Spółdzielnią Spożywców – powstał w Lublinie. Stowarzyszenie pomagało również przy zakładaniu i prowadzeniu bibliotek robotniczych, miejskich, uczniowskich i kooperatyw szkolnych⁷. M.P. Orsetti działała w stowarzyszeniu

⁵ Zob. J. Wojciechowska, *op. cit.*, s. 25 i n.

⁶ Zob. *ibidem*, s. 28.

⁷ Zob. S. Konarski, *Orsetti Maria Paulina* [w:] *Polski Słownik Biograficzny*, tom XXIV, Wyd. PAN, Wrocław – Warszawa – Kraków – Gdańsk 1979, s. 259.

„Książka” do roku 1921, kiedy to jego działalność została zdominowana przez działaczy Komunistycznej Partii Polski. W tym też roku stowarzyszenie zmieniło nazwę na Spółdzielnia Księgarsko-Wydawnicza „Książka”⁸.

W ramach stowarzyszenia wydano m.in. tłumaczenie z języka rosyjskiego książek Michaiła I. Tugan-Baranowskiego pt. *Spoleczno-ekonomiczna istota kooperacji* (tłum. M.P. Orsetti, J. Hempel, Warszawa 1918); *Stowarzyszenia twórców i stowarzyszenia pracy* (tłum. M.P. Orsetti, Warszawa 1919). Jako propagatorka zakładania bibliotek i czytelni spółdzielczych M.P. Orsetti uznawała książki „za przedmiot pierwszej potrzeby o szczególnej doniosłości”. Jak podkreślała, życie człowieka nie powinno ograniczać się jedynie do bytowania egzystencjalnego, lecz winno ono być ciągłym doskonaleniem umiejętności człowieka. Książka, jako źródło wiedzy, była w jej koncepcji podstawowym narzędziem rozwoju człowieka, i tym samym jego człowieczeństwa⁹.

Spółdzielczość spożywców

Wzorców kooperatywności w dziedzinie ekonomii dla realizowania tej idei na ziemiach polskich Maria P. Orsetti upatrywała w belgijskich kooperatywach spożywców. Pobyt na studiach w Belgii i działalność w Stowarzyszeniu Polskim im. Joachima Lelewela ukształtowały w niej potrzebę uświadamiania o roli spółdzielczości zarówno w wymiarze gospodarczym, jak i społecznym, dla kształtowania osobowości jednostek, jak i ich życia zbiorowego, a w tym przypadku społeczeństwa polskiego. Ideę tę przejęła także starsza siostra M.P. Orsetti, Rozalia (po zamążpójściu Kuszell), która zorganizowała wiejską spółdzielnię spożywców i spółdzielnię mleczarską w powiecie lubartowskim¹⁰.

Podstawową formą krzewienia idei kooperatywności była dla M.P. Orsetti jej działalność popularyzatorska, nie pomniejszając jednakże w tym momencie znaczenia podejmowanej przez nią działalności organizacyjnej. M.P. Orsetti nie była bowiem jedynie teoretykiem, choć szczególnie przez piśmiennictwo chciała upowszechnić tę formę działania społecznego, ale także aktywistką, która czerpiąc z przykładów belgijskich, wskazywała możliwą drogę rozwoju spółdzielczości polskiej. Odwoływała się również m.in. do przykładów skandynawskich, spółdzielczości w Hiszpanii czy też Włoszech, publikując z tego zakresu broszurę pt. *Co zdziałały duńskie stowarzyszenia spółdzielcze?* (Warszawa 1921) oraz artykuły: *Dorobek spółdzielczy Hiszpanii* („Społem” 1927, nr 24); *Spółdzielczość we Włoszech* („Spółdzielczy Przegląd Naukowy” 1934, nr 7–8).

W 1921 roku opublikowała pracę pt. *Socjalistyczne kooperatywy belgijskie* wydaną nakładem Związku Robotniczych Stowarzyszeń Spółdzielczych w War-

⁸ Zob. J. Wojciechowska, *op. cit.*, s. 43.

⁹ Zob. M. Orsetti, *Księgarstwo a spółdzielczość*, „Rzeczpospolita Spółdzielcza” 1921, nr 3–5. Zob. co na ten temat pisze J. Wojciechowska, *op. cit.*, s. 41.

¹⁰ Zob. J. Wojciechowska, *op. cit.*, s. 24.

szawie. Na zjeździe organizacyjnym tegoż Związku w roku 1919 wystąpiła z propozycją uchwały potępiającej ówczesne władze państwowe za nieprzychylność wobec spółdzielczości, w tym szczególnie wobec powstawania i działalności spółdzielni robotniczych¹¹. Działając w Związku Spółdzielni Spożywców RP, prowadziła, m.in. w ramach organizowanych kursów, wykłady o spółdzielczości. Nawiązując do źródeł rozwoju kooperatywności, popularyzowała idee socjalistów utopijnych, wskazując także na idee anarchistyczne. W tym zakresie opublikowała, nakładem tego Związku, w ramach serii „z życia ludzi godnych uwagi”, trzy prace: *Robert Owen – wielki przyjaciel ludzkości (1771–1858)* (Warszawa 1926); *Karol Fourier – apostoł pracy radosnej* (Warszawa 1927) oraz *Piotr Kropotkin (1842–1921)* (Warszawa 1928). Pod pseudonimem Edward Godwin¹² opublikowała także trzy tłumaczenia prac P. Kropotkina: *Państwo i jego rola historyczna* (Warszawa 1924); *Zdobycie chleba* (Warszawa 1925); *Spółnictwo a socjalizm wolnościowy* (Warszawa 1930).

Dla doskonalenia funkcjonowania spółdzielni spożywców, w tym także stałości członkostwa, podejmowała próby opracowywania metody sprzedaży na zasadzie wykupywania przez członków bonów finansowych, co miało spełniać funkcję kredytu udzielanego na rzecz spółdzielni. Podejmowane przez nią analizy miesięcznych wydatków gospodarstw domowych członków w sklepach spółdzielczych, a także kontrola zakupów, miały na celu opracowanie programu poprawy współpracy spółdzielni z jej członkami¹³. Jako propagatorka idei trzeźwości narodu, była przeciwniczką alkoholizmu i w związku z tym opowiadała się za ograniczeniem sprzedaży alkoholu w sklepach spółdzielczych.

Spółdzielczość mieszkaniowa i spółdzielczość pracy

Aktywność organizacyjną, mającą swe uzasadnienie w idei braterstwa i współpracy, Maria P. Orsetti podejmowała także w dziedzinie spółdzielczego budownictwa mieszkaniowego i spółdzielczości pracy. Była jedną z inicjatorek i aktywnych założycieli Warszawskiej Spółdzielni Mieszkaniowej utworzonej w 1921 roku. Obecnie jest to największa spółdzielnia mieszkaniowa w Warszawie, zrzeszająca 30 944 członków¹⁴. W spółdzielczym budownictwie mieszkań upatrywała nie tylko poprawy warunków życia rodzin robotniczych, lecz także, w wymiarze życia społecznego, kształtowanie wzajemnych relacji między człon-

---

¹¹ Zob. Piechowicz, *Związek Robotniczych Stowarzyszeń Spółdzielczych 1919–1925*, Warszawa 1963, s. 59. Zob. także J. Wojciechowska, *op. cit.*, s. 29.

¹² Wzorcem dla przyjętego imienia był Edward Milewski (186–1915), działacz polskiego ruchu spółdzielczego, zaś nazwiska – William Godwin (1756–1836), angielski myśliciel polityczny zaliczany do prekursorów anarchizmu. Zob. co na ten temat pisze J. Wojciechowska, *op. cit.*, s. 32.

¹³ Zob. M. Orsetti, *Projekt reformy systemu kontroli zakupów członkowskich*, „Społem” 1957, nr 11.

¹⁴ W ramach spółdzielni wybudowano 450 budynków w łączną liczbą mieszkań 25024. Zob. <http://www.wsmzoliborz.pl/o-wsm/1-historia> (data pobrania: 12 VIII 2012).

kami spółdzielni będącymi jednocześnie mieszkańcami osiedla tworzącymi wspólnotę opartą na wzajemności pomocy. Opowiadała się za tworzeniem osiedlowych placówek kulturalno-oświatowych, organizowania usług na rzecz gospodarstw domowych oraz włączania kobiet do działalności spółdzielczej, w tym także poprzez rozwój spółdzielczości pracy. Z jej inicjatywy powstała, dla potrzeb członków spółdzielni mieszkaniowej, Pierwsza Pralnia Spółdzielcza, początkowo funkcjonująca jako jedna z agend spółdzielni mieszkaniowej, kierowana przez Koło Czynnych Kooperatystek, a w 1934 roku zarejestrowana jako samodzielna spółdzielnia. M.P. Orsetti pełniła w niej funkcję prezesa zarządu¹⁵. Dbając o doskonalenie spółdzielni, wyjeżdżała m.in. do Anglii i Szkocji, by obserwując angielskie pralnie spółdzielcze, dobre wzorce wprowadzać w kierowanej przez siebie spółdzielni. Publikowała także z tego zakresu artykuły na łamach pisma Warszawskiej Spółdzielni Mieszkaniowej „Życie WSM” oraz w czasopiśmie „Społem”¹⁶.

W spółdzielczości pracy M.P. Orsetti upatrywała nie tylko możliwość produkcji i usług na rzecz członków jako alternatywy wobec kapitalistycznej działalności gospodarczej opartej na wyzysku, ale także szansę pracy zarobkowej kobiet. Dla przygotowania zawodowego kobiet w roku 1939 zorganizowała m.in. kurs dziewiarski, a następnie założyła trykotarską spółdzielnię pracy, która funkcjonowała do roku 1944¹⁷. Była także jednym z inicjatorów powołania spółdzielczej organizacji pracowniczej, której zadaniem miała być ochrona praw pracowników i zapewnienie odpowiednich warunków pracy w spółdzielniach. Uczestniczyła w utworzeniu w 1916 roku Lubelskiego Związku Pracowników Stowarzyszeń Spółdzielczych. Angażowała się również w działania na rzecz powołania Związku Zawodowego Pracowników Spółdzielczych RP (ZZPS RP), który został zarejestrowany w roku 1923¹⁸. W jego struktury włączył się także Związek Pracowników Kooperatyw Robotniczych powstały w 1919 roku. W latach 1927–1929 M.P. Orsetti była redaktorem pisma „Pracownik Spółdzielczy” stanowiącego organ prasowy ZZPS RP. W swej aktywności na rzecz pracowników spółdzielczych opowiadała się za wprowadzeniem umów zbiorowych, ustalenia minimalnej płacy zapewniającej byt – i jej podnoszenie adekwatnie do wzrastających cen produktów i usług oraz wzrostu rentowności spółdzielni – osmiogodzinnego czasu pracy i zapewnienia warunków socjalnych pracownikom, jak np. urlopów czy też ubezpieczeń¹⁹. Mając na uwadze konieczność ciągłego podno-

¹⁵ Zob. J. Wojciechowska, *op. cit.*, s. 50.

¹⁶ Zob. M. Orsetti, *Angielskie pralnie spółdzielcze*, „Życie WSM” 1934, nr 10; *Czego możemy nauczyć się od pralni angielskich*, „Życie WSM” 1934, nr 11; *Pralnie spółdzielcze*, „Społem” 1935, nr 24.

¹⁷ Zob. J. Wojciechowska, *op. cit.*, s. 53.

¹⁸ Zob. *ibidem*, s. 56.

¹⁹ Zob. *ibidem*, s. 57, 59.

szenia kwalifikacji przez pracowników, była inicjatorką organizowania szkoleń, co realizowała przez Związek Spółdzielni Spożywców „Społem” oraz ZZPS RP, prowadząc w ramach nich wykłady, podejmując m.in. kwestie równouprawnienia kobiet i ich roli w spółdzielczości.

Rola kobiety w spółdzielczości – Liga Kooperatystek w Polsce

Znaczenie kobiet dla realizacji idei spółdzielczości, choć ruch ten został zainicjowany przez mężczyzn, zmieniało się stopniowo wraz z powstaniem w 1883 roku w Anglii Women's Co-operative Guild²⁰. Stowarzyszenie to dało początek powstawania również w innych krajach Lig Kooperatystek. Niemniej w roku 1893 – a były to czasy, kiedy to kobiety walczyły o równouprawnienie, dostęp do szkół, zwiększenie aktywności zawodowej i ich udziału w życiu publicznym – Charles Gide głosił tezę, iż kobiety są wrogami spółdzielczości²¹. Maria P. Orsetti swym zaangażowaniem w krzewienie kooperatyizmu tego rodzaju poglądom przeczyła. Była nie tylko aktywistką i propagatorką spółdzielczości w społeczeństwie polskim, ale także jej ambasadorem poza granicami kraju. Udział kobiet w spółdzielczości był, można by rzec, jej głównym motywem działalności zarówno publicystycznej, jak i organizacyjnej. Z jednej strony zaangażowanie kobiet w spółdzielczości miało przyczynić się do usprawnienia funkcjonowania gospodarstw domowych, z drugiej zaś do zmiany ich pozycji społecznej.

W 1921 roku w Bazylei podczas kongresu Międzynarodowego Związku Spółdzielczego, na którym to M.P. Orsetti reprezentowała Związek Spółdzielni Spożywców RP, powołana została Międzynarodowa Liga Kooperatystek²². Wydarzenie to tym bardziej ugruntowało potrzebę angażowania się M.P. Orsetti w sprawy kobiet polskich. Z jej to inicjatywy powstawały koła kooperatystek w Polsce, np. w Milowcach, Piaskach, Sławkowie, Sosnowcu, Łodzi²³, czy też Koło Czynnych Kooperatystek²⁴ przy Warszawskiej Spółdzielni Mieszkaniowej, które zajmowało się m.in. prowadzeniem pralni spółdzielczej. W roku 1933, nakładem wydawnictwa Stowarzyszenia „Służba Obywatelska” w Krakowie, M.P. Orsetti opublikowała pracę pt. *Kobieta, której na imię miliony. Rzecz o zadaniach kobiet w ruchu spółdzielczym*. Opowiadając się za rozumieniem spółdzielni jako zrzeszenia gospodarstw domowych, podkreślała równoupraw-

---

²⁰ Zob. S. Webb, B. Webb, *The Consumers' Co-operative Movement*, Longmans, Green and Co., London – New York 1921, s. 167.

²¹ Zob. K. Gide, *Kooperatyzm*, tłum. S. Thugutt, Warszawa 1937, s. 127 i n.

²² Zob. J. Wojciechowska, *op. cit.*, s. 67.

²³ Zob. *ibidem*, s. 67.

²⁴ Zob. *ibidem*, s. 68 i n.

nienie kobiet, a także konieczność ich kształcenia się, by ich umiejętności mogły przyczynić się do unowocześniania prowadzenia gospodarstwa domowego.

Kontakty M.P. Orsetti z Międzynarodową Ligą Kooperatystek i tworzone przez nią koła były przyczynkami do podjęcia inicjatywy utworzenia ogólnopolskiej organizacji kobiet spółdzielczości. Ta powstała z zaangażowaniem M.P. Orsetti pod nazwą Liga Kooperatystek w Polsce – wpisana do rejestru stowarzyszeń 13 czerwca 1936 roku²⁵. Członkinią Ligi, zgodnie z przyjętym statutem, mogła zostać każda pełnoletnia kobieta, która bezpośrednio lub przez członków swojej rodziny należała do jakiegokolwiek spółdzielni²⁶. Celem statutowym tejże organizacji było „rozwijanie zrozumienia idei spółdzielczej wśród kobiet, pozyskanie ich do czynnej współpracy w ruchu spółdzielczym oraz doskonalenie gospodarstw domowych, jako podstawowych komórek spółdzielczości”²⁷. Cele te zakładano realizować poprzez działalność wydawniczą, organizację kursów, wykładów, odczytów oraz wycieczek do organizacji spółdzielczych celem poznania ich funkcjonowania. Jednym z działań było także propagowanie wyeliminowania sprzedaży na kredyt i sprzedaży nieczłonkom, a także oszczędzania w instytucjach spółdzielczych. Poza działalnością oświatową Liga prowadziła również działalność kulturalną i wypoczynkową na rzecz członkiń i ich rodzin. Działalność ta, jak i kursy pielęgniarstwa i pomocy medycznej, były podejmowane do roku 1944, kiedy to funkcjonowanie Ligi zostało zabronione decyzją władz okupacyjnych. Po wojnie zaś do jej reaktywacji nie doszło. Po powstaniu warszawskim M.P. Orsetti była więziona w obozie pruszkowskim. Po jego opuszczeniu zamieszkała czasowo w Krakowie, podejmując aktywność w oddziale Związku Spółdzielni Spożywców „Społem”²⁸. Po powrocie do Warszawy, w latach 1946–1947, redagowała „Biuletyn Zagraniczny” wydawany nakładem „Społem”. W latach 1948–1950 podejmowała aktywność w Spółdzielczym Instytucie Naukowym. Zmarła 25 V 1957 roku w Warszawie.

Maria P. Orsetti uznawana przez ludzi jej współczesnych za znaczącą aktywistkę dla rozwoju spółdzielczości polskiej, także a wręcz należałoby rzec, tym bardziej współcześnie jest wzorem człowieka kierującego się w swym działaniu nie własnym interesem, lecz ideą, oddanego nie własnej sprawie, lecz dobru społecznemu.

²⁵ Zob. *Statut Ligii Kooperatystek w Polsce*, Warszawa 1937, s. 16.

²⁶ Zob. *ibidem*, § 7 (s. 4).

²⁷ Zob. *ibidem* *Statut*, § 3 (s. 3).

²⁸ Zob. S. Konarski, *op. cit.*, s. 260.